

svislé, kolové sítě. K. obecný (*Araneus diadematus*) s nápadnou bílou křížovou kresbou na zadečku, samice až 17 mm, samec až 10 mm velcí; kořist usmrcuje jedem z kleptek (chelicer), lidskou kůži může ale proniknout jen na velice tenkých místech (např. ušní lalůčky).

kříženec, a) vzniklý křížením dvou druhů (např. osel a kůň); potomci jsou často neplodní (např. **mezek**); b) (hybrid, míšenec), u člověka potomek rasové růz. rodičů.

křížová chodba v areálu kláštera Mont-Saint-Michel (Francie)

Kříženecký Jan, architekt a filmař, * 1868, † 1921; průkopník českého filmu. R. 1898 natočil první české filmy Párkař, Překážené dostavěníčko a Pláč a smích.

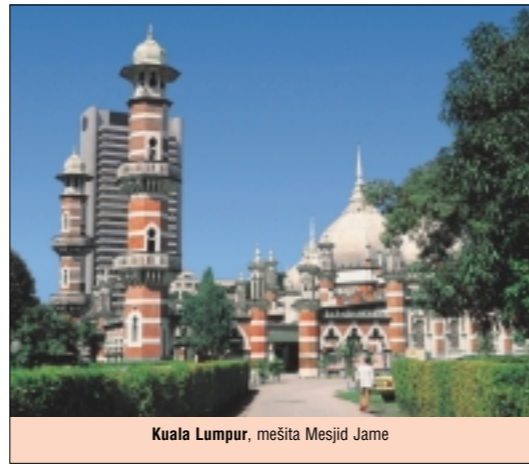
Kříženecký Jaroslav, č. zemědělc. genetik, * 1896, † 1964. Vystudoval VŠZ v Praze, od 1921 na VŠZ v Brně, habilitace 1937, na Sl. 1954–58. Jeho hl. zaměření se týkalo genetiky, patří mezi zakladatele Genet. oddělení Gregora Mendela v Mor. muzeu. Byl nejdůležitějším propagátorem J. G. Mendela a uznávaným představitelům biol. a zootech. vědy v ČSR a v zahraničí.

Kříženecký Rudolf, č. architekt, * 1861, † 1939; bratr Jana Kříženeckého, otec Jar. Kříženeckého. Prof. č. techniky v Praze, představitel hist. slohů, zvl. novobaroku. Aut. projektů řady domů, historizujících úprav památkových objektů (letohrádek Amerika, chrám sv. Mikuláše na Starém Městě), ve 20. letech řídil přestavbu Rudolfiny pro potřeby poslancůvého sněmovny. Zabýval se děj. architekturou. **Křížík** František, č. elektrotechnik, vynálezce a podnikatel, * 1847, † 1941; aut. vynálezu regulačního ústrojí oboukólové lampy, kt. byl oceněn na elektrotech. výstavě v Paříži 1881 první cenou. R. 1883 zal. vlastní podnik, kt. se podílel na elektrizační drah, podniků a obcí. Známý především osvětlením Nár. div. a též svým podílem při Jubilejní výstavě 1891 (osvětlení, slavná fontána, el. dráha z Letné na Výstaviště). Zřídil řadu elektráren a mezi Tábořem a Bechyní vybudoval 1903 první plně elektrifikovanou dráhu v Rakousku-Uhersku. **křížník**, rychlá, lehce obrněná válečná loď se stří. výzbrojí a velkým akčním rádiem.

křížová cesta, *religionistika* cesta, kt. musel Ježíš Nazaretský projít po svém odsouzení Pilátem až na Golgotu k ukřižování (lat. *via dolorosa*). Podle kř. tradice vede tato cesta v Jeruzalémě z Antoniova hradu nejprve západně a pak jižně úzkými křivolakými ulicemi až k chrámu Božího hrobu. Podle již dříve praktikovaného obyčeje, kt. usiloval o rekonstrukci cesty, ožilo zbožné cvičení projít k. c. spolu s Ježíšem opět zvl. v křížácké době a od 14. st. jdou tuto cestu poutníci a kř. obyvatelé m. sami n. spolu s františkány každý pátek v 15 hod. Je ovšem sporné, zda Ježíš byl sku-

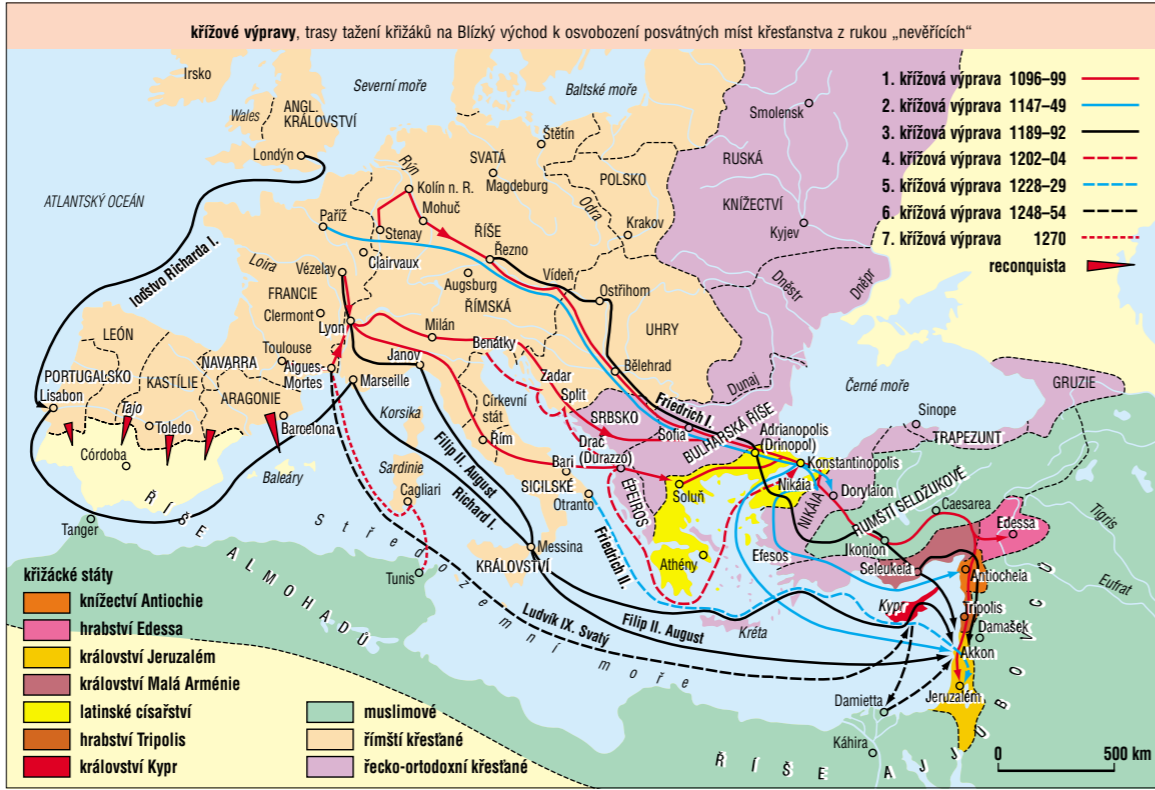
tečně odsouzen v Antoniově hradě anebo v hradě u Jafské brány. K. c. zahrnovala zpravidla 14 zastavení, kt. se téměř všechna opírají o výpovědi o utrpeních vylíčených v evangelích. Od 15. st. se začaly v kostelích zřizovat takovéto k. c. s kříži n. obrazy. **křížová chodba**, *arch.* klenutý čtvercový ohoz (kvadratura, ambit) v klášteře, otevřený na vnitřní str. arkádami do tzv. rajského dvora; jednou stranou přiléhá zpravidla ke kostelu, kt. spojuje s ostatními prostorami kláštera.

vimperky, věže; též řezané oltáře. **křížové výpravy**, obecně všechny výpravy organizované kř. církví proti heretikům (*kataři*, *husité*) n. pohanům (např. Maurům, Saracénům, Prusům, Venetům). V užším smyslu tažení záp. křesťanů do Palestiny k osvobození Svaté země z rukou muslimů (od konce 11. do konce 13. st.). Podnětem ke k. v. bylo dobytí Palestiny **Seldžuky** (1071–73), kt. ztížilo až znesmožnilo pouti do Jeruzaléma. Bulou z 27. 11. 1095 vyzval papež **Urban II.** křesťany k osvobození Božího hrobu z rukou nevěřících a přislíbil jim za to odpuštění všech hříchů. Na 1. k. v. (1096–99) se podíleli především fr., normanští a lotrinští rytíři. V červnu 1099 dobyli Jeruzalém. Dolnolotrinský vévoda **Gottfried z Bouillonu** byl zvolen do čela **království jeruzalémského** a bylo zřízeno několik křížáckých států (hrab. tripoliské 1102–89; kníž. antiochijské 1098–1208; království Malá Arménie 1081–83, 1198–1375; hrab. edesské 1098–1146; království kyperské 1192–1489). Když muslimové začali dobývat napět křížácké státy oslabené vnitřními rozbroji (dobytí Edessy 1146), vyzval **Bernard z Clairvaux** z pověření papeže Evžena III. k 2. k. v. (1147–49). Do čela se jí postavili římskoněm. král **Konrád III.** a afr. král **Ludvík VII.**, ale skončila katastrofou. 3. k. v. (1182–92) byla říšským válečným tažením, vedeným osobně císařem **Friedrichem I. Barbarossou**. Po císařově smrti v Malé Asii se křížáci přeli mezi sebou a kromě dobytí Akkonu (1191) nedokázali podniknout žádnou významnější akci. Pokračování výpravy pod vedením **Jindřicha VI.** zabránila jeho předčasná smrt. 4. k. v. (1202–04) zaměřili Be-

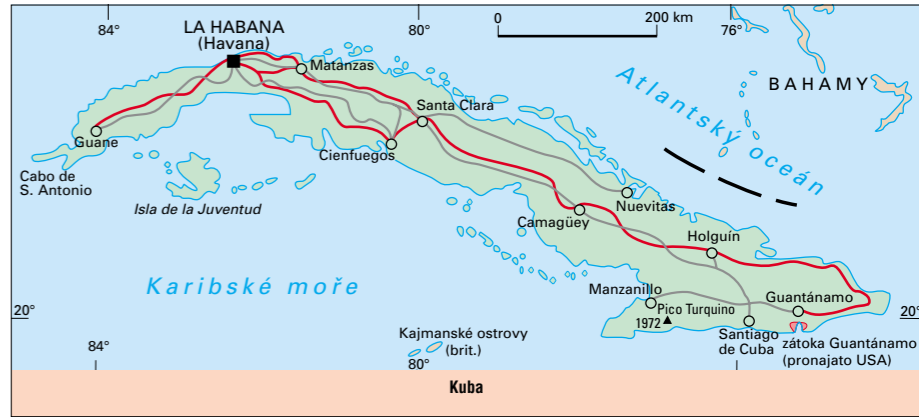
Kuala Lumpur, mešita Mesjid Jame

nátčané proti vůli papeže **Inocence III.** na Konstantinopol, kt. dobyli, a zřídili **latinské císařství** (1204–61). K. v. dětí (1212–13) skončila z větší části už v Marseille a Janově; podvodní rejdáři odvezli tis. dětí do Alexandrie, kde je prodali do otroctví. Na 5. k. v. (1228–29) dosáhl císař **Friedrich II.** jednáním s egypt. sultánem klidu zbraně a odstoupení Jeruzaléma, Betléma a Nazaretu na deset let. 6. k. v. (1248–54) vedl fr. král **Ludvík IX.** proti Egyptu a 7. k. v. (1270) proti Tunisu, ale bezúspěšně. 1290 padl Akkon, poslední křížácká pevnost v Palestině. Když koncem 14. st. vrhli Turci na Balkán, byla znovu oživena myšlenka k. v. V důsledku územní roztržitosti Západu a úpadku rytířství však k žádné výrazné společné akci nedošlo. K. v. přinesly hosp. prospěch především it. přístavním městským státům, tj. Benátkám, Janovu a Pise, jejichž lodí křížáky přepravovaly a podílely se na obchodě s Levantou. K. v. rovněž urychlily přejímání orient. kultury a vědy Západem. **křížovníci s červenou hvězdou**, nejvýzn. špitální řád č. původu, kt. se vyvinul z laic-

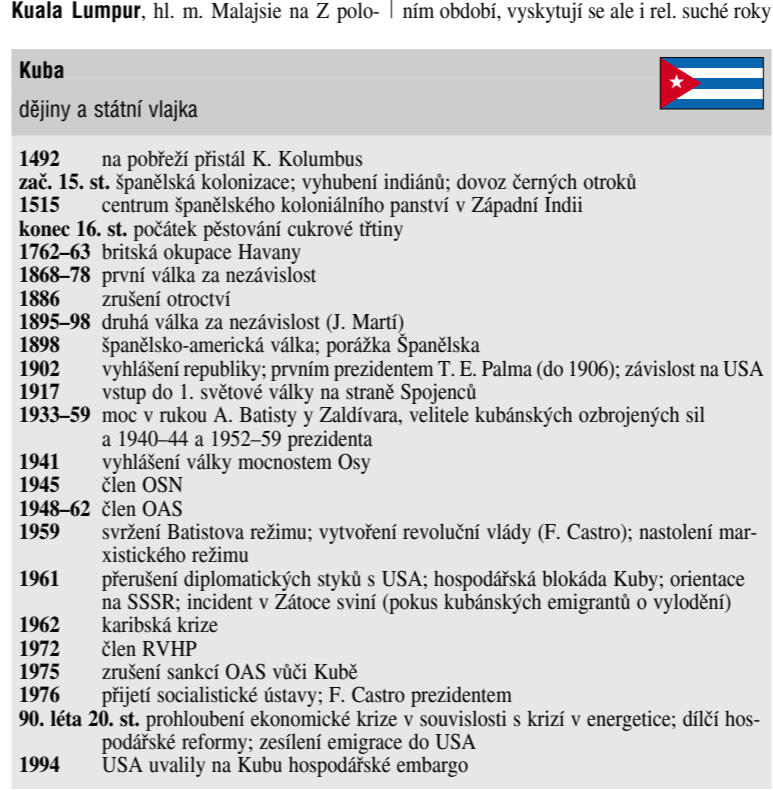

kého bratrstva zal. 1233 sv. **Anežkou Přemyslovnou**, 1237 povýšen na řád s řeholními pravidly. R. 1252 se trvale usídlili u Juditina (pozd. Kamenného, dn. Karlova) mostu, kde byl záhy vybudován klášter s kostelem a špitál. Hlavním posláním špitální činnost, ale též duchovní správa na svěřených farách. Důležitou roli řád sehrál při obnově pražského arcibiskupství r. 1561, kdy byl do čela arcidiecéze postaven velmistr křížovníků Antonín Brus z Mohelnice a úřad arcibiskupa vykonávali představení řádu až do r. 1668. **Křováci** (*Bušmeni*), jeden z evr. názvů (přezdívek) pro afr. etnikum **Sánú**. **křovácké jazyky** (křováčtina, skupina *khoisánských jazyků* již. Afr.: san, gimšobok-nama aj. **křovínář němý** (*Lachesis muta*), asi 4 m dl. jedovatý had z čeledi *chřestýšoviti*; sev. část Již. Ameriky. **kšukol ocasatý** (*Daubentonia madagaskariensis*), madagaskarská poloopice velikosti kočky; má dl. prsty, dl. huňatý ocas a velké oči; žije ve hmyzem, vejci, cukrovou třtinou, bambusem; je noční. Kriticky ohrožený chráněný druh. **kšatrija**, třída ind. bojovnické šlechty, druhý stav staroind. čtyřtřípnového rozčlenění obyvatelstva. dnes se žije zemědělstvím. **Ktož jsú boží bojovníci**, husitský chorál (*husitská revoluce*), zaznamenaný v *Jistebnickém kancionálu* (kol. 1420), v hist. reflexi symbol nezdočnosti č. národa; ve svém díle jej použil B. Smetana, V. Novák, M. Kabeláč, O. Jermiáš, Jaroslav Droubava (1909–60) aj. **Ku-klux-klan** [patrně od fec. *kyklos* – kruh, nebo od zvuku nabíjené pušky], tajná polit. spol. v již. státech USA, zal. 1865 v Pulaski ve státu Tennessee po vítězství sev. států a osvobození černých otroků, aby terorem obnovila mocenskou převahu bělochů. 1871 vládla K. zakázala. Od svého nového založení (1915) činný i v sev. státech Unie, aby zachoval privilegia bílého prot. anglosaského obyv. vůči lidem jiné barvy pleti, náb. a ostatním menšinám. Symbolem K. se stal ohnivý kříž. K. byl opět aktivizován v 60. letech. **Kuala Lumpur**, hl. m. Malajsie na Z polo-

ostr. Malakka, 1,4 mil. obyvatel (aglomerace 1,7 mil. obyv.); Nár. mešita, kat. bisk., univ. (zal. 1962), technologický inst., muz.; význ. obch. centrum, středisko těžby cínu a kaučukových plantáží, kovodělný, chemický, potr., stroj. prům., výroba automobilů, mez. letiště. M. založeno 1857; od 1859 hl. město Federalizovaných malajských států, od 1948 Malajského svazu, od 1963 Malajsie; od 1974 svazové území (obklopené čl. státem Selangor). **Kuang-tung** (*Kwangtung*, *Guangdong*), jihočín. přímoř. provincie 231 400 km², 65 mil. obyv., hl. m. **Kanton**. K. se člení na úrodnou deltu s přímoř. územími (pěst. cukrové třtiny a trop. ovoce, rybolov), na částečně zalesněnou kopcovitou krajinu s pohorími (pěst. rýže, 2–3 sklizně za rok, čaje a tabáku), na polostr. Leizhou (zavlažovací zařízení proti častému suchu) a na ostr. **Chaj-nan** (kaučukovníkové plantáže). Hedvábnictví, cukrovarnictví, ocelářský a stroj. prům., výr. hnojiv; těžba uhlí, živčičné břidlice, wolframu, železa, cínu, při pobř. naleziště ropy; rozvíjející se hosp. zóna. Menšína Hakků. **Kuba**, úř. Kubánská rep. (šp. *República de Cuba*), stát na stejnojm. ostr. v karibské obl. Stř. Ameriky. Rozloha 110 860 km², z toho 112 km² území v zálivu Guantánamo mají v pronájmu USA. V délce více než 3 700 km oblévají ostr. mořské vody. Je členem OSN (1945). Stát kromě největšího ostr. Velkých Antil zabírá na 1 600 okolních ostr. s největší isla de la Juventud (2 199 km²). Povrch je ze 3/4 nížinný. Vápencové podloží oplývá krasovými jevy. Z této tabule vystupují 3 hornatiny, nejvyšší krystalická Sierra Maestra (max. 1 974 m n. m.). Trop. horké podnebí ovlivňují pasáty, chladnější je jedině v horách. Většina z 1 400 mm ročních srážek spadne v letním období, vyskytují se ale i rel. suché roky

ostr. Malakka, 1,4 mil. obyvatel (aglomerace 1,7 mil. obyv.); Nár. mešita, kat. bisk., univ. (zal. 1962), technologický inst., muz.; význ. obch. centrum, středisko těžby cínu a kaučukových plantáží, kovodělný, chemický, potr., stroj. prům., výroba automobilů, mez. letiště. M. založeno 1857; od 1859 hl. město Federalizovaných malajských států, od 1948 Malajského svazu, od 1963 Malajsie; od 1974 svazové území (obklopené čl. státem Selangor). **Kuang-tung** (*Kwangtung*, *Guangdong*), jihočín. přímoř. provincie 231 400 km², 65 mil. obyv., hl. m. **Kanton**. K. se člení na úrodnou deltu s přímoř. územími (pěst. cukrové třtiny a trop. ovoce, rybolov), na částečně zalesněnou kopcovitou krajinu s pohorími (pěst. rýže, 2–3 sklizně za rok, čaje a tabáku), na polostr. Leizhou (zavlažovací zařízení proti častému suchu) a na ostr. **Chaj-nan** (kaučukovníkové plantáže). Hedvábnictví, cukrovarnictví, ocelářský a stroj. prům., výr. hnojiv; těžba uhlí, živčičné břidlice, wolframu, železa, cínu, při pobř. naleziště ropy; rozvíjející se hosp. zóna. Menšína Hakků. **Kuba**, úř. Kubánská rep. (šp. *República de Cuba*), stát na stejnojm. ostr. v karibské obl. Stř. Ameriky. Rozloha 110 860 km², z toho 112 km² území v zálivu Guantánamo mají v pronájmu USA. V délce více než 3 700 km oblévají ostr. mořské vody. Je členem OSN (1945). Stát kromě největšího ostr. Velkých Antil zabírá na 1 600 okolních ostr. s největší isla de la Juventud (2 199 km²). Povrch je ze 3/4 nížinný. Vápencové podloží oplývá krasovými jevy. Z této tabule vystupují 3 hornatiny, nejvyšší krystalická Sierra Maestra (max. 1 974 m n. m.). Trop. horké podnebí ovlivňují pasáty, chladnější je jedině v horách. Většina z 1 400 mm ročních srážek spadne v letním období, vyskytují se ale i rel. suché roky

v kontrastu s dešťovými přívaly hurikánů. Větší vodní toky až na Cauto se nemohly rozvinout. Přibližně 2/3 území se hosp. využívají (pole, plantáže, pastviny). Počet obyv. (11,2 mil. v 2001) roste již jen o 0,5 % ročně. Od 1959 emigrovaly přibližně 2 mil. osob, hl. do USA. Populaci tvoří z 1/2 mulatí, na zbytku se podílejí bílí kreolové s černochoy. Byla odstraněna negramotnost. Kvalita života obyv. je vyšší než ve většině zemí Lat. Amer. Pánuje náb. svoboda, osob bez vyznání je více nežli věřících kat. Urbanizace se zvýšila na 75 %. Pětina populace žije v aglomeraci hl. m. Havany (2,2 mil. obyvatel). Podle ústavy 1976 je K. social. rep. se zakotvenou vedoucí úlohou kom. strany. V čele státu stojí od 1959 Fidel Castro Ruz, vůdce kom. strany, předseda Státní rady i Rady ministrů. Zákonodárnou funkci vykonává parlament. Opozice je potlačena, všechna moc patří kom. straně. Země se člení na 14 prov. a zvl. území ostr. de la Juventud. Social. hosp. se vyznačuje vys. stupněm zespoločenosti výr. prostředků, plánováním, přezodělovacími procesy. Po ukončení sov. pomoci (1991) vypukla krize. Ta vedla ke zpřísnění přidělového systému a zdražování, byl povolen trh se zeměděl. přebytky, připuštěn soukromý obchod a zahr. kapitálová účast i mimo sféru turistiky. Obyv. přijímá význ. sumu plateb od exulantů. Režim ekonomiku nedostatku zvládl a rovnostářství vy-dává za svoji přednost. HDP se odhaduje na 2 150 US \$/obyv. Nejdůl. plodinou zůstává cukrová třtina (ročně okolo 3,8 mil. t cukru) a tržně také tabák (37 000 t). Hl. složkou potravy je rýže, okopaniny, luskoviny, zelenina a trop. ovoce. Chová se skot (4,6 mil. kusů) a prasata. Roste výlov ryb. Téměř polovinu HDP vytváří prům., zejm. odvětví pracující na bázi domácích surovin (potr. a text.). Nad-nár. význam má těžba a zpracování rud barevných kovů (nikl a chromity). Těží se ropa (1,5 mil. t), získává se sůl. Rozšířil se obor spotřebního stroj. El. energie (14 mld. kWh) pochází z tepelných zdrojů. Většina nákladů se převážá po silnicích (61 000 km), automobilový park je ovšem malý a zastaralý. Na jednu z rozvojových priorit povýšil mez. cestovní ruch (1,6 mil. turistů). Zahr. obchod je soustavně deficitní. Vývozu dominuje cukr a niklové koncentráty. Měnovou jed. je kubánské peso (CUP).

Kuba Ludvík, č. malíř, hudebník, spisovatel a etnograf, * 1863, † 1956. Navázal na obrozeneckou tradici studiem folkloru Slovanů (Lužice). V 15 svazcích vydal sbírku slovan-ských lid. písní (*Slovanstvo ve svých zpěvech*, 1884–1929), napsal několik národopisných studií a cestopisných knih (*Na Černé Hoře*, 1892, *Čtení o Makedonii*, 1932, *Čtení o Lužici*, 1925). V malbě dospěl k neoimpresionismu s prvky secese.

Kuba, budova Kapitolu v historické části Havany

Kubáň (*Kuban'*, ant. *Hypanis*), 1. ř. v záp. Předkavkazsku v Rus.; dl. 870 km, splavná od ústí Laby; pramení pod El'brusem, ústí del-tou do Azovského moře; Krasnodarská pře-hradní nádrž; Nevinnomyský zavlažovací kanál; 2. Kubánská nížina (rus. *Kubano-priazovskaja nizmennost*, *Prikubanskaja niz-mennost*) v záp. Předkavkazsku v Rus., mezi ř. Kubáň, Don a Manyč; do 150 m n. m.; step s obdělávanou černozemí, význ. obilnice; na SZ těžba zemního plynu. **Kubáni** Ludovít, sl. prozaik, dramatik a bás-ník, * 1830, † 1869; nejprůbojnější předsta-vitel postromantismu 50. a 60. let 19. st., aut. pov. a črt ze života současníků (např. *Čierne a biele šaty*; *Medník*; *Emigranti*; *Suplikant*), tvůrce nedokončeného hist. románu o ideálním soužití Madarů, Němců a Slováků v rámci uherského král. (*Valgatha*, 1872), epický bás-ník příležitostných a alegorických veršů s pol-it. motivy (zejm. básnická pověst *Radživil-lovna*, *kráľovna poľská*, 1869) a aut. veršov-aného dr. o rev. 1848 (*Traja sokoli*, knižně 1905). **kubánská literatura**, v 16.–18. st. tvořila sou-část španělsko-amer. kolon. literatury. Sil-vestre de Balboa (1563–1648/49) v epické básni *Espejo de paciencia* (Zrcadlo trpělivosti, kol. 1608) položil základ budoucí nář. lit. Na poč. 19. st. předznamenal romant. nálady lyr. básník José María de Heredia (1803–39). Význ. představitelkou romant. prózy a dr. byla Gertrudis Gómezová de Avellaneda (1814 až